

TÜRKİYE'DE DİN PSİKOLOJİSİNİN SON 20 YILI

Tezler, Makaleler, Kitaplar, Kitap
Bölümleri ve Akademisyenler

İbrahim Furkan Güven
Metin Güven



TÜRKİYE'DE DİN PSİKOLOJİSİNİN SON 20 YILI

**– Tezler, Makaleler, Kitaplar, Kitap Bölümleri ve
Akademisyenler –**



Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları
The Center for Values Education Press

© Eserin Her Türü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN: 978-605-74803-7-8

Sertifika No: 50201

Kitabın Adı

Türkiye'de Din Psikolojisinin Son 20 Yılı
– Tezler, Makaleler, Kitaplar, Kitap Bölümleri ve Akademisyenler –

Yazar

İbrahim Furkan GÜVEN
Metin GÜVEN

Yayın Koordinatörü

Hulusi YİĞİT

Yayına Hazırlayan

Salih BOZAN

Tasarım

Nuray YÜKSEL

Baskı-Cilt

MATSİS MATBAA HİZMETLERİ SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51 Sefaköy-İstanbul
Tel: 0212 624 21 11 pbx Faks: 0212 624 21 17
Sertifika No: 40421

1. Basım

Ağustos 2021

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sokak. NO :7 Eyüpsultan-İSTANBUL
www.ensarneyriyat.com.tr e-mail: siparis@ensarneyriyat.com.tr

TÜRKİYE'DE DİN PSİKOLOJİSİNİN SON 20 YILI

*“Tezler, Makaleler, Kitaplar, Kitap Bölümleri ve
Akademisyenler”*

İbrahim Furkan GÜVEN

Metin GÜVEN

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Giriş 9

Tablolar Listesi 12

Şekiller Listesi 12

1. Türkiye'deki Din Psikolojisi Literatürünü İnceleyen Çalışmalar	17
2. Yöntem	27
3. 2000 ve 2020 Yılları arasında Din Psikolojisi Literatürünün Genel Durumu	30
4. Din Psikolojisi Alanında Yayımlanan Akademik Eserler ve Bu Eserlerin Konularının Yıllarına Göre Dağılımı	37
A. Yüksek Lisans Tezleri	37
B. Doktora Tezleri	41
C. Makaleler	45
D. Kitaplar	49
E. Kitap Bölümleri	53
5. Türkiye'deki Üniversitelerde Din Psikolojisi Çalışmalarını Sürdüren Öğretim Elemanları	57
6. Konu ve Yayın Türüne Göre Din Psikolojisi Literatürü (2000 – 2020)	66
I. Din Psikolojisi Bilimi ve Tarihi	66
A. Yüksek Lisans Tezleri	66
B. Doktora Tezleri	67
C. Makaleler	67
D. Kitaplar	73
E. Kitap Bölümleri	75
II. Din Psikolojisinde Araştırma Yöntemleri ile Ölçek Çalışma ve Uygulamaları	78
A. Yüksek Lisans Tezleri	78
B. Doktora Tezleri	79
C. Makaleler	79
D. Kitaplar	84
E. Kitap Bölümleri	85
III. Psikologlar ve Din Görüşleri	86
A. Yüksek Lisans Tezleri	86
B. Doktora Tezleri	89
C. Makaleler	89
D. Kitaplar	92
E. Kitap Bölümleri	93

IV. Din, Dindarlık, Maneviyat ve Sosyal Hayat	95
A. Yüksek Lisans Tezleri	95
B. Doktora Tezleri	108
C. Makaleler	112
D. Kitaplar	131
E. Kitap Bölümleri	133
V. Gelişim Dönemleri ve Dinî Hayat	140
A. Yüksek Lisans Tezleri	140
B. Doktora Tezleri	156
C. Makaleler	158
D. Kitapları	171
E. Kitap Bölümleri	172
VI. İnanç ve İnançsızlık Psikolojisi	175
A. Yüksek Lisans Tezleri	175
B. Doktora Tezleri	179
C. Makaleler	181
D. Kitaplar	189
E. Kitap Bölümleri	190
VII. İbadet Psikolojisi	
A. Yüksek Lisans Tezleri	193
B. Doktora Tezleri	195
C. Makaleler	195
D. Kitaplar	198
E. Kitap Bölümleri	198
VIII. Kişilik Psikolojisi ve Din	199
A. Yüksek Lisans Tezleri	199
B. Doktora Tezleri	207
C. Makaleler	209
D. Kitaplar	218
E. Kitap Bölümleri	220
IX. Dine Dönüş/Din Değişirme	224
A. Yüksek Lisans Tezleri	224
B. Doktora Tezleri	225
C. Makaleler	225
D. Kitaplar	226
E. Kitap Bölümleri	226

X. Ruh Sağlığı ve Din	227
A. Yüksek Lisans Tezleri	227
B. Doktora Tezleri	239
C. Makaleler	242
D. Kitaplar	261
E. Kitap Bölümleri	264
XI. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	271
A. Yüksek Lisans Tezleri	271
B. Doktora Tezleri	275
C. Makaleler	276
D. Kitaplar	283
E. Kitap Bölümleri	285
XII. Ölüm Psikolojisi ve Din	293
A. Yüksek Lisans Tezleri	293
B. Doktora Tezleri	293
C. Makaleler	294
D. Kitaplar	295
E. Kitap Bölümleri	295
XIII. İslam Psikolojisi	296
A. Yüksek Lisans Tezleri	296
B. Doktora Tezleri	298
C. Makaleler	299
D. Kitaplar	304
E. Kitap Bölümleri	305
Sonuç	309
KAYNAKÇA	317

Önsöz

Ülkemizdeki varlığı yaklaşık üç çeyrek asıra dayanan din psikolojisi, bir yandan genel psikolojiye ve bir yandan da dini ilimler ve din bilimleri alanına uzanan çok boyutlu bir disiplindir. Gerek bireysel ve toplumsal düzeyde meydana gelen gelişmeler gerekse de alanda çalışan akademisyenlerin yaptığı araştırmalar, alanın dikkate değer bir gelişim göstermesini sağlamıştır. Özellikle son 20 yıllık süreçte, Türkiye'deki din psikolojisi araştırmaları nicelik ve nitelik bakımından oldukça zenginleşmiştir. Hem din psikolojisi akademisyenleri ve lisansüstü öğrencilerindeki artış hem de alanda yapılan çalışmaların giderek özgülleşmesi bu ilerlemede etkin bir rol oynamıştır. Dolayısıyla tüm bu faktörler, oldukça kapsamlı bir din psikolojisi literatürünü meydana getirmiştir.

Bilim dallarının en temel unsurları mevcut literatürleridir. Her akademik birikim, ilgili olduğu alanın geçmişi, bugünü ve yarını şekillendirmekte; alanda çalışan ve çalışacak olan bilim insanlarına rehber olmaktadır. Araştırmacılar, çalıştıkları alana ait literatüre ulaşabildikleri düzeyde alanın güncel durumuna dair değerlendirme ve tespitlerde bulunabilmekte ve alanın ihtiyacı olan araştırma ve inceleme faaliyetlerini yerine getirebilmektedir. Bu nedenle araştırmacılar için en önemli mesele, üzerinde çalışılan alan ya da konu hakkında kalem alınmış tüm çalışmalara erişebilme ve en azından ilgili çalışmaların genel seyri hakkında bilgi sahibi olabilme imkânını elinde bulun-

durmadır. Söz konusu bu imkân, bibliyografik araştırmalar sayesinde elde edilebilmektedir. Zira, bu araştırmalar aracılığıyla bilim dallarına ait geçmiş mercek altına alınabilmekte, geleceğe dair tespit ve öngörülerde bulunulabilmekte ve yapılacak araştırma ve inceleme faaliyetlerine yön verilebilmektedir. Dolayısıyla bibliyografik araştırmalar, her alanın ihtiyacı olan önemli çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak bilgiye erişimin gittikçe kolaylaşması, akademik dünyada da birtakım yenilikleri beraberinde getirmiştir. Akademik kitap, dergi, makale, vb. yayınlar dijital ortamlara aktarılmakta ve yayın süreçleri bu mecralarda sürdürölmektedir. Bu imkân, erişilebilirlik ile maddiyat ve zaman tasarrufu noktasında önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak, dergilerin dijital ortamdaki alt yapılarını hazırlama noktasındaki eksiklikleri (dergi ve yayınların dijital ortama aktarımı, dergi arşivlerinin dijital ortamlarda eksiksiz bulundurulması, vb.), çalışmaların çok geniş bir mecrada farklı dergilerde yayınlanması ya da kongre ve sempozyumlarda sunulması, araştırmacıların dijital ortamda yer alan özgeçmişlerini güncelleme noktasında yeterince aktif olmamaları gibi sebepler literatürün tümüne ulaşma konusunda önemli problemler oluştırmaktadır. Bu durum, periyodik olarak yapılacak bibliyografik çalışmalara olan ihtiyacı her geçen gün daha da arttırmaktadır.

Bibliyografik alışmalar, her alanda olduğu gibi, ölkemizdeki din psikolojisi çalışmalarını da yakından ilgilendirmektedir. Halihazırda din psikolojisi literatürü üzerine yapılmış olan bibliyografik araştırmalar vardır; ancak bu araştırmalar, literatürün tamamını değil, farklı yayın türü veya konularını ele alan ve dolayısıyla çalışmaları parça parça bir araya getiren gayretlerdir. Bunun yanında, ölkemizdeki tüm din psikolojisi çalışmalarını bir araya toplayan bir dijital platform veya çalışmaların tek bir akademik dergi çatısı altında yayınlandığı bilimsel bir yayın aracı bulunmamaktadır. Tüm bunlar, yapılmış ve yapılmakta olan yayınların bir arada bulunması önündeki en önemli engellerdir.

İlgili tespitlere binaen bu araştırma, son çeyrek asırda hızlı bir gelişim gösteren din psikolojisi literatürünü en güncel haliyle yılı, türü ve konusuna göre derlemeyi ve böylelikle hem alana hem de alanda çalışan ya da çalışacak olan araştırmacılara katkı sağlamayı hedeflemiştir. Araştırmada ayrıca din psikolojisi alanında çalışmalarını sürdüren ve Türkiye'nin farklı üniversite ve fakültelerinde aktif olarak görevine devam eden öğretim elemanlarına ait güncel bir liste de sunulmuştur. Çalışmada sırasıyla giriş, Türkiye'deki din psikolojisi literatürünü farklı açılardan ele alan çalışmalar, yöntem, son 20 yılda din psikolojisi literatürünün genel durumu, mevcut literatürün kronolojik ve alabetik olarak lisansüstü tezler, makaleler, kitaplar ve kitap bölümleri olarak sıralandığı katalog ve sonuç bölümü yer almaktadır.

Her eser, uzun süren merak, araştırma, inceleme, gayret, süreklilik ve çalışmanın ürünüdür. Bunların yanında, her çalışma için olmazsa olmazlardan sayılabilecek en önemli eylem de istişarede bulunmaktır. Bu bağlamda, kıymetli zamanlarını ayırarak düşünce, öneri, tespit ve eleştiri ile bu bibliyografik araştırmanın gerçekleştirilmesine önemli katkılar sağlayan değerli hocalarımız Prof. Dr. Ali Ayten, Prof. Dr. Hasan Kaplan, Doç. Dr. Behlül Tokur, Doç. Dr. Kenan Sevinç, Doç. Dr. Zuhâl Ağılkaya-Şahin, Doç. Dr. Sevde Düzgüner ve Arş. Gör. Eyüp Ensar Öztürk'e en kalbî şükranlarımızı sunarız. Son olarak, eserin yazımı sürecinde sonsuz sevgi, destek ve duaları ile her daim yanımızda olan kıymetli ailelerimize minnettarız. Çalışmamızın din psikolojisi bilim dalı, akademisyenleri ve öğrencilerine fayda sağlaması temennisiyle...

“Gayret bizden, başarı Allah'tandır.”

İbrahim Furkan GÜVEN – Metin GÜVEN

Temmuz 2021 – Ordu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Konularına göre din psikolojisi literatürünün 2000 ile 2020 arasındaki genel durumu	30
Tablo 2. Yüksek lisans tezlerinde konuların yıllara göre çalışılma sayıları	38
Tablo 3. Doktora tezlerinde konuların yıllara göre çalışılma sayıları	41
Tablo 4. Makalelerde konuların yıllara göre çalışılma sayıları	45
Tablo 5. Kitaplarda konuların yıllara göre çalışılma sayıları	49
Tablo 6. Kitap bölümlerinde konuların yıllara göre çalışılma sayıları	53
Tablo 7. Türkiye'deki üniversitelerde din psikolojisi alanında çalışan öğretim elemanları	65

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Din psikolojisi alanında yayınlanan yüksek lisans tezlerinin konulara göre dağılımı	32
Şekil 2. Din psikolojisi alanında yayınlanan doktora tezlerinin konulara göre dağılımı	33
Şekil 3. Din psikolojisi alanında yayınlanan makalelerin konulara göre dağılımı	34
Şekil 4. Din psikolojisi alanında yayınlanan kitapların konulara göre dağılımı	35
Şekil 5. Din psikolojisi alanında yayınlanan kitap bölümlerinin konularına göre dağılımı	36
Şekil 6. Türkiyede din psikolojisi çalışan öğretim elemanları	65

Giriş

Din olgusu, bilinçte şekillen(ebil)diği ölçüde inanan kişinin hayatında ruhsal tecrübe, irade, duygu, düşünce ve davranış olarak farklı şekillerde tezahür eder. Tüm bu tezahürler, bireyin yaşadığı hayatın yapısı, içeriği ve gelişimi üzerinde farklı etki ve sonuçlar meydana getirir. Din psikolojisi bilimi, söz konusu tüm bu tezahürleri olumlu ve olumsuz etki ve sonuçları bakımından ele alan, irdeleyen ve açıklamaya çalışan bir disiplindir (Hökelekli, 2010: 17; Kayıklık, 2011: 18). Bu bilim dalı, dinin temeli veya kaynağına değil; dinin, bireyin ruhsal veya manevi dünyasında oluşturduğu yansımalar üzerine odaklanır. Dolayısıyla, dini mucizeleri belirleyecek yöntemi, Tanrı'yı keşfedebilecek ölçeği ve ahiretin varlığını ya da yokluğunu kanıtlayacak herhangi bir aracı bünyesinde barındırmamaktadır (Karaca, 2015: 31; Tokur, 2020: 26-27).

Din psikolojisi, bir ayağı dini ilimlere ve din bilimlerine, bir ayağı da genel psikolojiye uzanan çok boyutlu bir disiplindir. Bu bilim dalının etkili bir işlev ortaya koyabilmesi, alanda çalışmalarını sürdürmekte olan bilim insanlarının hem ilahiyat hem de psikoloji formasyonunu içeren temel bir bilgi birikimine sahip olmasıyla gerçekleşebilecektir. Bu yüzden de din psikolojisi, öncelikle ilahiyatçılarla psikologların özel ilgi alanına girmektedir. İlahiyatçı psikolojiye, psikolog da ilahiyata aşına olabildiği oranda bu bilimsel alanın kaynaklarından, araştırmalarından ve incelemelerinden istifade edebilecek-

ler ve çok daha nitelikli çalışmalar yapabileceklerdir (Ağılkaya Şahin, 2020: 9; Şentürk, 2010: 21).

Din, insanı ve onun hayatını tüm yönleri ile kuşatan prensipler manzumesidir. İnanan bireyin, kendisine sunulan öğretiler doğrultusunda yaşantısını şekillendirme gayretinde olması beklenir. Bireyin inancı vesilesiyle göstermiş olduğu gayret ve bu gayretin sonucunda hayatında meydana getirdiği gelişim, değişim ve dönüşümler din psikolojisinin önemle üzerinde durduğu hususlardır. Ancak dine inmayan bireylerin, inanmamanın hayatları üzerinde oluşturduğu etkiler de din psikolojisinin faaliyet alanına dahildir. Dolayısıyla, sadece dindar veya dine inanan bireyler değil, dine ya da kutsal bir varlığa dair inancı olmayan bireyler de din ile ilgili inanç, irade, motivasyon, duygu, düşünce, tutum, davranış veya yaşantıları ne olursa olsun din psikolojisi araştırmalarının muhatapları arasında yer alır (Düzgüner, 2017: 151; Karacoşkun, 2012: 65-66; Köse & Ayten, 2012: 18).

Din psikolojisi, insan kişiliğinin bütün yönlerini içine alan bir araştırma sahasına sahiptir. Buradan hareketle; dini eğilim ve kabiliyet, dini ilgi ve istekler, dini duygu ve tecrübeler, dini inanç ve tutumlar, tövbe ve hidayet, dua ve ibadetler, mistik ve tasavvufi yaşayışlar, dinden kopma ve inançsızlık din psikolojisinin başlıca araştırma alanlarını oluşturmaktadır. Bunun yanında, dindarlığın tanımı ve ölçülmesi, dindarlığın kaynakları, dini ve manevi tecrübe, dini gelişim, iman, şüphe ve inançsızlık; dua, ibadet ve dini ritüel, din ve ahlaklılık, tanrı tasavvurları, din değiştirme, dini tutumlar, birey ve dini gruplar arasındaki ilişkiler, din ve ruh sağlığı, ölüm ilgileri ve din, mistisizm, kişilik ve din, din ve manevi yaşam, erdem psikolojisi, mutluluk, hayat tatmini ve dindarlık, manevi danışma ve rehberlik ve dini iletişim bu bilim dalının incelediği diğer önemli hususlardır (Hökelekli, 2010: 24-27; Karacoşkun, 2012: 67).

Türkiye'deki din psikolojisi literatürü günümüz itibariyle 70 yılı aşan bir geçmişe sahiptir. Ülkemizde bu alanın başlangıcı 1949 yılında Ankara Üniversitesi çatısı altında kurulan İlahiyat Fakültesi'ne kadar

dayanır. İlk yıl olmasa da ikinci yıldan itibaren din psikolojisi dersi müfredata dahil edilmiş (Ağilkaya & Hood, 2012: 282; Koştaş, 1990); ancak alanın müstakil bir anabilim dalı olarak ilahiyat fakültesi yapısı içerisinde yer alması 40 yıl sonra gerçekleşmiştir. Din psikolojisi, bu zaman zarfında İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü altında din sosyolojisi ve din psikolojisi anabilim dalı olarak varlığını devam ettirmiştir. 1991 yılında, ilahiyat fakültelerinde meydana gelen yapısal değişikliklerin ardından Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü altında müstakil bir anabilim dalı olarak akademideki hüviyetini elde etmiştir (Sevinç & Ağilkaya Şahin, 2015: 3-5; Ağilkaya-Sahin, 2020: 8).

Ülkemizde din psikolojisi alanındaki ilk çalışma, bir dönem Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde görev yapmış olan Bedii Ziya Egemen'in 1952 yılında yayınladığı "*Din Psikolojisi, Saha, Kaynak ve Metot Üzerine Bir Deneme*" adlı çalışmasıdır. Yine Nurettin Topçu, 1956 yılında İslam Dergisi'nde yayınladığı 7 seri makaleyle din psikolojisinin ülkemizdeki gelişimine ciddi katkılarda bulunmuştur. "Din Psikolojisi" adıyla yayınladığı ilk iki makalesinde, din psikolojisinin araştırdığı konular ve kısa da olsa tarihçesine atıfta bulunan Nurettin Topçu, "Din Psikolojisinin Konusu" isimli üçüncü makalesinde din psikolojisinin de önemle üzerinde durduğu konulardan biri olan dini yaşayış ile fizyolojik haller ve sosyal olaylar arasındaki ilişkiyi ele almıştır (Karaca, 2015: 25). Bir başka araştırmacı olan Neda Armaner'in eserleri de (*İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, Ankara, 1967; *Psikopatoloji'de Dini Belirtiler*, Ankara, 1973; *Din Psikolojisine Giriş-I*, Ankara, 1980) ülkemizde bu disiplinin tanınmasına ve gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Belma Özbaydar'ın "*Din ve Tanrı İnançının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*" isimli çalışması ise bu alanda empirik metotla hazırlanmış ilk eser olarak literatürde yerini almıştır (Hökelekli, 1998: 55). Bunların yanında, alana damgasını vuran 2000 yılı öncesi çalışmalardan bazıları şunlardır: Ali Murat Daryal, 1980, *Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri*," Hayati Hökelekli, 1993, "*Din Psikolojisi*," Hüseyin Peker, 1993, "*Din Psikolojisi*," Veysel Uysal, 1994,

“Psiko-Sosyal Açıdan Oruç,” Ali Köse, 1997, *“Neden İslam’ı Seçiyorlar?,”* Asım Yapıcı, 1997, *“İslam’da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü.”*

Ülkemizde din psikolojisi alanında çalışma yapan akademisyenlerin sayısı son 15-20 yılda dikkate değer bir artış göstermiştir. Kitap çalışmaları, özellikle 2000 yılından sonra ivme kazanmış; konu ve içerik açısından oldukça çeşitli eserler akademi ve okuyucunun ilgisine sunulmuştur. Son çeyrek asırda, yayınlanan eserlerin kapsam ve çeşitliliğinin gittikçe arttığı ve disiplinler arası iş birliğine dayanan çalışmaların da yaygınlaştığı görülmektedir. Kitap çalışmalarının yanı sıra, toplumun dini, sosyo-kültürel ve yapısal karakteristiklerini din psikolojisi perspektifi ile inceleyen birçok lisansüstü tez ve özgün makale kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar, yıllar içerisinde din psikolojisi literatürünün Türkiye’deki gelişimine büyük katkı sağlamış; ele aldıkları konu ve içeriklerin çeşitliliği ile alanın dikkate değer bir birikim ve tecrübe inşa etmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda, ülkemizde ilk dönem yapılan din psikolojisi çalışmalarında daha çok din ve tanrı ile ilgili konular, tarihi ya da dini şahsiyetlerin din ve maneviyat algıları, dini gelişim psikolojisi ile dinin ve dindarlığın merkezde yer aldığı kavramsal çalışmalar ön planda olmuştur; ancak zaman içerisinde çalışmaların içerik ve kapsamı değişim göstermiştir. Özellikle son 10 yılda yapılan araştırmalarda post-modernizm ve teknolojik gelişmelerin beraberinde getirmiş olduğu etki ve farklılıkların (internet, sosyal medya, siber alem, sanal dünya, vb.) din, dini hayat, dindarlık, kişilik, ruh sağlığı, değer ve erdemler gibi diğer birçok unsurla olan ilişkilerini belirlemeye yönelik alan çalışmaları göze çarpmaktadır. Ayrıca, dindarlığı ölçme girişimleri de geçmişten günümüze kadar devam edegelen önemli bir bilimsel çaba olarak karşımıza çıkmaktadır (Karaca, 2015: 27).

Her bilim dalı tarihi bir arka plana, kendisini ayakta tutan bilimsel bir geleneğe ve bu tarih ve geleneğin beslediği araştırma ve inceleme faaliyetlerinden oluşan bir birikime sahiptir. Mevcut birikimin hem bilimsel çevrelerde hem de toplum nezdinde bir itibara sahip ol-